

EWA MARIA ŚNIEŻEK

Sprawozdawczość przepływów pieniężnych

**krytyczna ocena
i propozycja modelu**

EWA MARIA ŚNIEŻEK

**Sprawozdawczość
przepływów
pieniężnych
krytyczna ocena
i propozycja modelu**

RECENZENT

Anna Karmańska

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Małgorzata Szymańska

KOREKTORZY

Bogusława Kwiatkowska, Dorota Stępień

OKŁADKĘ PROJEKTOWAŁA

Barbara Grzejszczak

Rozprawa habilitacyjna wykonana w Katedrze Rachunkowości
Uniwersytetu Łódzkiego

© Copyright by Ewa Śnieżek, 2008

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
2008

Wydanie I. Nakład 100+60 egz.
Ark. druk. 27,75. Papier kl. III, 80 g, 70×100
Zam. 103/4318/2008

ISBN (wersja drukowana) 83-7525-198-2
ISBN (ebook) 978-83-7969-297-2

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
Wstęp	13
Rozdział I. Informacja finansowa w dobie globalizacji	22
1. Globalizacja – podstawowy czynnik warunkujący procesy harmonizacji rachunkowości	22
1.1. Istota i uwarunkowania procesów globalizacji we współczesnej gospodarce	22
1.2. Rachunkowość międzynarodowa atrybutem globalizacji	29
1.3. Procesy harmonizacji i standaryzacji rachunkowości jako przejaw zmian w gospodarce globalnej XXI wieku	35
2. Rola rachunkowości w tworzeniu wiernego obrazu działalności przedsiębiorstwa	43
2.1. Kreowanie wizerunku jednostki w świetle zasady <i>True and Fair View</i>	43
2.2. Istota i przyczyny tendencyjnego kreowania obrazu działalności podmiotu	49
2.3. Ograniczanie wpływu tendencyjnego wykorzystania polityki rachunkowości	58
3. Informacja finansowa wyznacznikiem kierunku rozwoju globalnych standardów rachunkowości	61
3.1. Informacja finansowa w świetle potrzeb jej użytkowników	61
3.2. Ramy Koncepcyjne jako podstawa tworzenia wzorców „dobrej” informacji finansowej	69
3.3. Wdrażanie Międzynarodowych Standardów Rachunkowości / Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej przejawem zapotrzebowania na informację finansową	75
4. Informacje o przepływach pieniężnych jako szczególny rodzaj informacji finansowej	82
4.1. Pieniądz i zarządzanie nim w działalności gospodarczej	82
4.2. Informacje finansowe w świetle krytyki współczesnej sprawozdawczości finansowej	89
4.3. Przydatność informacji o przepływach pieniężnych w ocenie sytuacji finansowej przedsiębiorstwa	93
Rozdział II. Ewolucja koncepcji sprawozdawczości przepływów pieniężnych	100
1. Historyczne źródła koncepcji rachunku przepływów pieniężnych	100
1.1. Teorie bilansowe jako fundament rachunkowości przepływów pieniężnych – prace C. Sganziniego i E. Schmalenbacha	100
1.2. E. Walb i E. Kosiol – kontynuatorzy teorii bilansu dynamicznego E. Schmalenbacha	109
1.3. Rachunek przepływów pieniężnych jako rozwinięcie dynamicznych teorii bilansowych	115

2. Ewolucja podejścia funduszu (Funds Flow) w rachunku przepływów	121
2.1. Istota i wczesny rozwój podejścia funduszu	121
2.2. Rozwój regulacji w zakresie sprawozdawczości przepływów finansowych	127
2.3. Krytyka podejścia funduszu jako fundament rachunku przepływów pieniężnych	135
3. Ewolucja podejścia kasowego (Cash Flow) w rachunku przepływów	141
3.1. Rachunek przepływów pieniężnych jako najpełniejsza forma podejścia funduszu – propozycje na fali krytyki przepływów finansowych	141
3.2. Rozwój podejścia kasowego w sprawozdawczości przepływów	147
3.3. Wykorzystanie relacji między elementami pieniężnymi i memoriałowymi w procesach decyzyjnych – przegląd badań empirycznych	152
4. Współczesne koncepcje pomiaru dokonań oparte na przepływach pieniężnych	165
4.1. Wolne przepływy pieniężne (FCF) jako podstawa szacowania wartości przedsiębiorstwa	165
4.2. Pieniężna stopa zwrotu z inwestycji (CFROI) a gotówkowa wartość dodana (CVA)	172
4.3. Nowe wyzwania dla nauki i praktyki rachunkowości	176
Rozdział III. Analiza porównawcza wybranych regulacji sprawozdawczości przepływów pieniężnych	185
1. Koncepcja analizy porównawczej wybranych regulacji sprawozdawczości przepływów pieniężnych	185
1.1. Specyfikacja celu, zakresu i kryteriów analizy	185
1.2. Wyróżnienie ogólnych atrybutów systemów rachunkowości krajów wybranych do analizy	192
1.3. Specyfikacja szczegółowych cech formalnoprawnych sprawozdawczości przepływów pieniężnych	200
2. Koncepcyjno-metodologiczna płaszczyzna analizy porównawczej wybranych regulacji sprawozdawczości przepływów pieniężnych	211
2.1. Analiza podstawowych pojęć oraz przekrojów klasyfikacyjnych	211
2.2. Analiza metodologii prezentacji informacji o przepływach pieniężnych	218
2.3. Analiza pozostałych zagadnień metodologicznych	221
3. Problemowa analiza porównawcza wybranych regulacji w zakresie sprawozdawczości przepływów pieniężnych	228
3.1. Zasady ujmowania różnic kursowych w rachunku przepływów pieniężnych	228
3.2. Ujmowanie odsetek i dywidend w rachunku przepływów pieniężnych	231
3.3. Analiza zasad ujmowania pozostałych szczegółowych kategorii finansowych w rachunku przepływów pieniężnych	235
4. Uzupełnienie analizy porównawczej wybranych regulacji sprawozdawczości przepływów pieniężnych i zestawienie wniosków	241
4.1. Przegląd specyfiki regulacji sprawozdawczości przepływów pieniężnych w krajach nie objętych badaniem – synteza podejść	241
4.2. Szczególne zalecenia w zakresie dodatkowej informacji do rachunku przepływów pieniężnych	249
4.3. Wnioski z badania porównawczego – specyfika standaryzacji sprawozdawczości przepływów pieniężnych oraz jej bariery	253

Rozdział IV. Ewolucja sprawozdawczości przepływów pieniężnych w Polsce – wyniki badań empirycznych	256
1. Rozwój polskiej praktyki prezentacji informacji o przepływach pieniężnych.....	256
1.1. Informacje o przepływach pieniężnych w polskiej praktyce gospodarczej przed rokiem 1994	256
1.2. Doskonalenie polskiej praktyki w zakresie sprawozdawczości przepływów pieniężnych po 1994 roku.....	263
1.3. Dyskusje nad przydatnością i kształtem rachunku przepływów pieniężnych na tle polskiej literatury przedmiotu	271
2. Wstępne diagnozowanie dokonań przedsiębiorstw na podstawie segmentowych strumieni przepływów pieniężnych	281
2.1. Wariantowość wstępnej oceny dokonań przedsiębiorstw na podstawie segmentowych strumieni przepływów pieniężnych netto	281
2.2. Wyniki badania struktury segmentowych strumieni przepływów pieniężnych netto w polskich spółkach publicznych w latach 1995–2001	287
2.3. Obraz dokonań polskich spółek publicznych w latach 1995–2001 na podstawie wstępnej oceny ich przepływów pieniężnych	294
3. Praktyka sporządzania rachunku przepływów pieniężnych według polskiego standardu tego sprawozdania – badania ankietowe w latach 2003 i 2005.....	299
3.1. Specyfikacja celu, zakresu i kryteriów badania ankietowego.....	299
3.2. Ocena trudności w sporządzaniu oraz użyteczności rachunku przepływów pieniężnych w polskiej praktyce – wyniki badań ankietowych w latach 2003 i 2005	302
3.3. Propozycje zakresu dokumentowania strumieni przepływów pieniężnych w polskiej sprawozdawczości finansowej	308
4. Praktyka sporządzania rachunku przepływów pieniężnych według międzynarodowego standardu tego sprawozdania – badanie danych finansowych polskich spółek publicznych za 2005 rok	317
4.1. Specyfikacja celu, zakresu i kryteriów badania	317
4.2. Sporządzanie rachunku przepływów pieniężnych według Międzynarodowego Standardu Rachunkowości nr 7 – wyniki badania raportów finansowych polskich spółek giełdowych za 2005 rok	319
4.3. Ocena trudności w sporządzaniu w polskiej praktyce gospodarczej rachunku przepływów pieniężnych według Międzynarodowego Standardu Rachunkowości nr 7	329
Rozdział V. Nowy wymiar sprawozdawczości przepływów pieniężnych – propozycja modelu	332
1. Ramy tworzenia modelu sprawozdawczości przepływów pieniężnych	332
1.1. Potrzeba zmian współczesnego modelu sprawozdawczości przepływów pieniężnych – synteza wyników badań własnych	332
1.2. Raport biznesowy jako odzwierciedlenie współczesnych tendencji rozwojowych w sprawozdawczości finansowej.....	337
1.3. Powtarzalne operacyjne przepływy pieniężne jako element raportu biznesowego	344
2. Założenia i struktura modelu sprawozdawczości przepływów pieniężnych.....	349
2.1. Podstawy teoretyczne modelu – analiza relacji: wpływy – przychody i wydatki – koszty	349
2.2. Przesłanki, cele i podstawowe założenia modelu sprawozdawczego przepływów pieniężnych	354
2.3. Ogólna struktura modelu sprawozdawczości przepływów pieniężnych	358

3. Prezentacja poszczególnych modułów modelu sprawozdawczości przepływów pieniężnych	363
3.1. Prezentacja modułów 0 i 1 modelu sprawozdawczości przepływów pieniężnych	363
3.2. Charakterystyka modułów 2, 3 i 4 modelu sprawozdawczości przepływów pieniężnych.....	368
3.3. Propozycja struktury raportu z powtarzalnych operacyjnych przepływów pieniężnych	378
3.4. Propozycje dodatkowych ujawnień informacji o przepływach pieniężnych	381
4. Model sprawozdawczości przepływów pieniężnych w świetle współczesnych kierunków rozwoju sprawozdawczości finansowej	387
4.1. Ogólne wytyczne dotyczące sprawozdawczości finansowej – wspólny projekt IASB / FASB <i>Financial Statement Presentation</i>	387
4.2. Powtarzalne operacyjne przepływy pieniężne jako szczególny nurt badań specyfiki przepływów pieniężnych podmiotu	395
4.3. Model sprawozdawczości przepływów pieniężnych – wnioski końcowe	400
Zakończenie	403
Załącznik nr 1. Kwestionariusz ankiety wykorzystanej w badaniu przeprowadzonym w latach 2003 i 2005.....	408
Załącznik nr 2. Wykaz spółek publicznych wybranych do badania za 2005 rok	412
Literatura	416
Od Redakcji.....	443

WYKAZ SKRÓTÓW

- AAS – Australian Accounting Standard (Australijski Standard Rachunkowości)
- ACCA – Association of Chartered Certified Accountants (Stowarzyszenie Dyplomowanych Biegłych Rewidentów)
- AFTF – *Accounting for the Future* (Rachunkowość (dla) przyszłości)
- AICPA – American Institute of Certified Public Accountants (Amerykański Instytut Dyplomowanych Biegłych Rewidentów)
- AIMR – Association for Investment Management and Research (Stowarzyszenie ds. Zarządzania Inwestycjami i Badań)
- AMEX – American Stock Exchange (Amerykańska Giełda Papierów Wartościowych)
- APB – Accounting Principles Board (Rada ds. Zasad Rachunkowości)
- ASB – Accounting Standards Board (Rada Standardów Rachunkowości)
- ASEAN – Association of South-East Asian Nations (Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej)
- ASRB – Accounting Standards Review Board (Rada Standardów Rachunkowości)
- ASSC – Accounting Standards Steering Committee (Komitet Przygotowawczy Standardów Rachunkowości)
- BADC – Business Accounting Deliberation Council (Rada ds. Rachunkowości Przedsiębiorstw)
- CAP – Committee on Accounting Procedures (Komitet ds. Procedur Rachunkowości)
- CFROI – *Cash Flow Return on Investment* (pieniężna stopa zwrotu z inwestycji)
- CVA – Cash Value Added (gotówkowa wartość dodana)
- DRS – Deutscher Rechnungslegungs Standard (Niemiecki Standard Rachunkowości)
- DRSC – Deutsches Rechnungslegungs Standards Committee (Niemiecki Komitet Standardów Rachunkowości)
- Dz. U. – „Dziennik Ustaw”
- Dz. Urz. KPW – „Dziennik Urzędowy Komisji Papierów Wartościowych”
- Dz. Urz. Min. Fin. – „Dziennik Urzędowy Ministra Finansów”
- EFRAG – European Financial Reporting Advisory Group (Europejska Grupa Doradcza ds. Sprawozdawczości Finansowej)
- EVA – *Economic Value Added* (ekonomiczna wartość dodana)
- FAF – Financial Analysts Federation (Federacja Analityków Finansowych)

- FASB – Financial Accounting Standard Board (Rada ds. Standardów Rachunkowości Finansowej)
- FCF – *Free Cash Flow* (wolne przepływy pieniężne)
- FPJIG – Financial Performance Joint International Group (Połączona Międzynarodowa Grupa ds. Dokonań Finansowych)
- FRS – Financial Reporting Standard (Standard Sprawozdawczości Finansowej)
- GAAP – Generally Accepted Accounting Principles (Ogólnie Akceptowane Zasady Rachunkowości)
- GATT – General Agreement on Tariffs and Trade (Układ Ogólny w Sprawie Cel i Handlu)
- GoB – Grundsätze ordnungsmäßiger Buchführung (Zasady Prawidłowej Rachunkowości)
- EBITDA – *Earnings before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization* (zysk przed spłatą odsetek, opodatkowaniem i amortyzacją)
- HGB – *Handelsgesetzbuch* (Kodeks handlowy)
- IAPC – International Auditing Practices Committee (Komitet Międzynarodowych Praktyk Rewizyjnych)
- IASB – International Accounting Standards Board (Rada Międzynarodowych Standardów Rachunkowości)
- IASC – International Accounting Standards Committee (Komitet Międzynarodowych Standardów Rachunkowości)
- ICAA – Institute of Chartered Accountants in Australia (Instytut Dyplomowanych Biegłych Rewidentów Australii)
- ICAEW – Institute of Chartered Accountants in England and Wales (Instytut Dyplomowanych Biegłych Rewidentów Anglii i Walii)
- ICFA – Institute of Chartered Financial Analysts (Instytut Dyplomowanych Analityków Finansowych)
- IDW – Institut der Wirtschaftsprüfer in Deutschland (Instytut Biegłych Rewidentów w Niemczech)
- IFAC – International Federation of Accountants (Międzynarodowa Federacja Księgowych)
- IFRS – International Financial Reporting Standards (Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej)
- IMF – International Monetary Fund (Międzynarodowy Fundusz Walutowy)
- IOSCO – International Organization of Securities Commissions (Międzynarodowa Organizacja Komisji Papierów Wartościowych)
- IRR – *Internal Rate of Return* (wewnętrzna stopa zwrotu)
- JICPA – Japanese Institute of Certified Public Accountants (Japoński Instytut Dyplomowanych Biegłych Rewidentów)
- Mon. Pol. – „Monitor Polski”
- MSR / MSFF – Międzynarodowe Standardy Rachunkowości / Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej

NAFTA – North American Free Trade Agreement (Północnoamerykański Układ Wolnego Handlu)

NFFAS – National Federation of Financial Analysts Societies (Narodowa Federacja Stowarzyszeń Analityków Finansowych)

NPV – *Net Present Value* (wartość bieżąca netto)

NYSE – New York Stock Exchange (Nowojorska Giełda Papierów Wartościowych)

NYSSA – New York Society of Security Analysts (Nowojorskie Stowarzyszenie Analityków Papierów Wartościowych)

OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development (Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju)

ROE – *Return on Equity* (stopa zwrotu z kapitału własnego)

ROI – *Return on Investment* (stopa zwrotu z inwestycji)

SEC – Securities and Exchange Commission (Komisja Papierów Wartościowych i Giełd)

SFAS – Statement of Financial Accounting Standards (Wytyczne Standardów Rachunkowości Finansowej)

SKwP – Stowarzyszenie Księgowych w Polsce

SSAP – Statement of Standard Accounting Practice (Standard Praktyki Rachunkowości)

UE – Unia Europejska

WACC – *Weighted Average Cost of Capital* (średni ważony koszt kapitału)

WTO – World Trade Organization (Światowa Organizacja Handlu)

WSTĘP

Początek XXI wieku przyniósł światu kolejne przemiany polityczne i społeczno-ekonomiczne w skali globalnej. Uznanie priorytetu wartości dla akcjonariusza, wprowadzenie kategorii wartości godziwej i wzrost znaczenia perspektywnego spojrzenia na rzeczywistość gospodarczą spowodowały przejście od pomiaru zysku do pomiaru wartości przedsiębiorstwa i ujawniły zarazem jeden z podstawowych współczesnych dylematów – wycenę w wartości godziwej w kontekście równoległego posługiwania się kategorią wartości historycznej. Jednocześnie głośnym echem odbiły się skandale finansowe, uświadamiające z jednej strony słabości natury ludzkiej, a z drugiej – wagę „dobrej” informacji finansowej.

Informacja jest w globalnej gospodarce, obok umiejętności korzystających z niej użytkowników, jednym z kluczowych czynników warunkujących sukces w biznesie. To właśnie ona stanowi podstawę podejmowania decyzji gospodarczych, umożliwia sprawne funkcjonowanie rynków oraz determinuje poprawność odwzorowania sytuacji finansowej przedsiębiorstwa zarówno w ujęciu *ex post*, jak i *ex ante*.

Zarządy spółek często kierują się w określaniu jakości i zakresu ujawnianej informacji własnym interesem, nie zawsze zbieżnym z interesami kapitałodawców. Ta swoista asymetria informacyjna występowała już w przeszłości i trwa nadal, stanowiąc jedno z największych zagrożeń, nie tylko dla poszczególnych uczestników rynków kapitałowych, ale dla efektywności tych rynków w ogóle. Całkowita eliminacja asymetrii informacyjnej nie jest zapewne możliwa, niemniej jej ograniczenie staje się ważnym zadaniem dla przedstawicieli różnych środowisk związanych z gospodarką lokalną i międzynarodową.

Rachunkowość, bez względu na sposób jej definiowania, ma na celu odwzorowywanie rzeczywistości gospodarczej i komunikowanie tych odwzorowań otoczeniu. Społeczne postrzeganie rachunkowości determinuje kontekst, w jakim rozważa się jej rozwój. Kierunek zmian w rachunkowości wyznaczają społeczeństwa ery informacji i wiedzy.

Zatem rachunkowość zmienia się wraz z ewolucją społeczeństwa i rozwojem rzeczywistości gospodarczej, a jej metody i rozwiązania odzwierciedlają coraz to nowe potrzeby ekonomiczne i informacyjne otoczenia społeczno-gospodarczego. Od lat między rachunkowością i jej otoczeniem obserwuje się

rodzaj sprzężenia zwrotnego – rachunkowość uczestniczy aktywnie w kreowaniu otaczającej przedsiębiorstwa rzeczywistości gospodarczej, jednocześnie tę rzeczywistość odwzorowując. Wpływa ona na otoczenie (kształtuje je), a jednocześnie silnie reaguje na jego zmiany (pozostaje pod wpływem otoczenia, w którym jest stosowana).

Rachunkowość odzwierciedla zatem relacje gospodarcze i jednocześnie sama na nie oddziałuje. Jednocześnie nie jest ona zawieszona w próżni; jest związana *ex natura* z rachunkiem wartości, a kategoria wartości stanowi o jej istocie. Rachunkowość funkcjonuje w konkretnych warunkach, odzwierciedla konkretne relacje, oczekuje się od niej konkretnych efektów, czyli wiernej, rzetelnej i prawdziwej informacji, nie tylko finansowej.

Informacyjna funkcja rachunkowości jest najstarszą funkcją realizowaną przez nią w podmiotach gospodarczych oraz w ich otoczeniu¹. To właśnie ta funkcja wraz z koniecznością jej doskonalenia stała się motorem rozwoju rachunkowości, kształtowanie jej metod, form i stosowanych technik.

Sprawozdawczość finansowa jest najbardziej syntetycznym źródłem informacji o sytuacji finansowej i dokonaniach podmiotu. Wielowarstwowość tego źródła wynika bezpośrednio z oddzielenia funkcji własności od funkcji zarządzania, co spowodowało współistnienie wielu stron zainteresowanych informacją finansową. Wzrost przejrzystości i jakościowo poprawnej zawartości informacyjnej sprawozdań jest dziś przedmiotem badań oraz intensywnych prac organizacji międzynarodowych odpowiedzialnych za tworzenie globalnych standardów rachunkowości, w szczególności sprawozdawczości finansowej.

Nieporównywalnie większa niż dotychczas, skala zmian w sprawozdawczości finansowej jest spowodowana procesami globalizacji. Proces tworzenia globalnego systemu rachunkowości został zapoczątkowany już bardzo dawno. W niektórych krajach uczestnictwo w tych procesach przejawia się w podejmowaniu wysiłków w kierunku umiędzynarodowienia rozwiązań lokalnych. Większość krajów aktywnie włączyła się w procesy tworzenia i doskonalenia wzorców. A. Jarugowa podkreśla, że „standardy stanowią alternatywę dla rynku i rozwiązań legislacyjnych jako środków organizacji społeczeństw”².

Obecnie podejmowane działania, zmierzające w kierunku budowania raportów biznesowych, mają na celu zmniejszenie do minimum asymetrii informacji otrzymywanych przez właścicieli i zarządy podmiotów. Redefiniowanie modelu sprawozdawczości finansowej oraz zmiany jej struktury i zakresu są uwarunkowane zmieniającymi się potrzebami informacyjnymi użytkowników sprawoz-

¹ Pisał o tym między innymi Z. Messner, *Funkcje współczesnej rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej SKwP” 1999, t. 51, s. 117–128.

² A. Jaruga, *Perspektywy rozwoju rachunkowości w świetle konwergencji Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej*, [w:] *Rachunkowość wczoraj, dziś i jutro*, SKwP, Warszawa 2007, s. 523.

dań. Zmiany celu sprawozdawczości finansowej są najbardziej widoczne w Międzynarodowych Standardach Rachunkowości / Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej, a ich konsekwencją stało się przede wszystkim przejście w wycenie od kosztu historycznego do wartości godziwej, wzrost ujawnień oraz zmiany zakresu i jakości ujawnianej informacji. Te ostatnie stały się kluczowymi elementami w procesie kreowania wiarygodności przedsiębiorstw, jako cechy szczególnie istotnej w tworzeniu długotrwałych relacji z właścicielami i interesariuszami. Obserwując proces przekształcania sprawozdania finansowego w raport biznesowy, I. Sobańska podkreśla, że „nowa orientacja spółek w komunikowaniu się z interesariuszami przez sprawozdania finansowe tworzone według międzynarodowych standardów i dobrych praktyk rachunkowości wymaga głębokiej restrukturyzacji systemu rachunkowości, zmian w organizacji i ich systemie zarządzania”³.

Nowe koncepcje raportów biznesowych promują nie tylko rozszerzenie zakresu informacji finansowej i zwiększenie jej przejrzystości, ale kładą coraz większy nacisk na ocenę ryzyka związanego z działalnością podmiotów oraz ocenę kontroli tego ryzyka. Inny jest zatem wymiar raportowania i wykorzystania informacji o strumieniach przepływów pieniężnych, zarówno tych, które sprawozdawczość finansowa odwzorowuje w kontekście historycznym, jak również i tych, które wystąpią w podmiocie w przyszłości.

W Polsce na skutek przemian systemowo-gospodarczych w latach 90. ubiegłego wieku intensywnej transformacji podlegała również rachunkowość, a szczególnym tego wyrazem stała się implementacja Międzynarodowych Standardów Rachunkowości / Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej do prawa bilansowego. Jednym z obszarów implementacji międzynarodowych regulacji jest sprawozdawczość przepływów pieniężnych.

Problematyka ewolucji koncepcji i unormowań sprawozdawczości przepływów pieniężnych nie została, jak dotychczas, w Polsce opisana w sposób zwarty i kompleksowy. Prace autorów anglojęzycznych, stanowiące kamień węgielny dla rozwoju koncepcji przepływów pieniężnych w rachunkowości, również nie doczekały się prezentacji i wyczerpującego omówienia w literaturze polskiej. Jednocześnie sposób ujmowania strumieni przepływów pieniężnych w polskiej sprawozdawczości finansowej wielokrotnie podlegał krytyce. W polskich przedsiębiorstwach obserwuje się wciąż niewielkie, mimo deklaracji ich zarządów, wykorzystanie praktyczne takich informacji. Podczas gdy znaczenie informacji o przepływach pieniężnych na całym świecie rośnie, w Polsce ten nurt sprawozdawczości finansowej wydaje się tkwić w miejscu. Jest to zjawisko szczególnie

³ I. Sobańska, *Reorientacja sprawozdań finansowych i systemu rachunkowości jako skutek wdrażania MSR*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2005, t. 27 (83), s. 76.

niepokojące w kontekście prawidłowego zrozumienia istoty raportu biznesowego i roli informacji o przepływach pieniężnych w jego prawidłowym tworzeniu.

W świetle przedstawionych powyżej rozważań można określić podstawowe przesłanki podjęcia w niniejszej rozprawie tej problematyki.

1. Potrzeba osadzenia współczesnych trendów rozwoju sprawozdawczości strumieni przepływów pieniężnych w szerokim kontekście ewolucji tego nurtu w literaturze, badaniach i praktyce światowej, co wynika z przekonania autorki, że badania historyczne pozwalają lepiej zrozumieć aktualny stan i perspektywy rozwoju koncepcji i praktyki sprawozdawczości przepływów pieniężnych.

2. Krytyczna ocena stanu zaawansowania polskiej praktyki w zakresie rozumienia i prawidłowego sporządzania rachunku przepływów pieniężnych oraz przypisania należnego mu znaczenia.

3. Poznanie tendencji rozwojowych rachunkowości zorientowanej na potrzeby właściciela oraz wpisanie w ten nurt nowoczesnego i analitycznego podejścia do odwzorowania strumieni przepływów pieniężnych w przedsiębiorstwie.

U podstaw pracy leży głębokie przekonanie autorki o istotnej roli informacji o przepływach pieniężnych, zarówno w ujęciu *ex post*, jak i *ex ante*, w procesach decyzyjnych, w kontekście szeroko stosowanego w rachunkowości prawa wyboru oraz w obliczu intensywnych działań podejmowanych w kierunku ujmowania w sprawozdaniach finansowych coraz większej liczby danych szacunkowych. Warto podkreślić, że rozprawa stanowi wynik kilkunastoletnich badań autorki, zarówno literaturowych, jak i empirycznych, oraz doświadczeń praktycznych.

Celem pracy jest przedstawienie propozycji modelu sprawozdawczego odwzorowania strumieni przepływów pieniężnych w przedsiębiorstwie oraz podkreślenie jego znaczenia w raporcie biznesowym XXI wieku, a więc wskazanie na potrzebę kształtowania nowego modelu sprawozdawczości przepływów pieniężnych jako podstawowego nośnika informacji o przedsiębiorstwie. Realizację podstawowego celu rozprawy ułatwia określenie jej celów cząstkowych:

1) prezentacja w zarysie wpływu procesów globalizacji, harmonizacji i standaryzacji rachunkowości na kształtowanie zapotrzebowania na informację finansową;

2) przedstawienie ewolucji koncepcji i podejść do raportowania strumieni przepływów pieniężnych jako istotnego czynnika warunkującego prawidłowe zrozumienie współczesnej roli informacji o przepływach pieniężnych;

3) zwrócenie uwagi na specyfikę i znaczenie krajowych norm sprawozdawczości przepływów pieniężnych, przejmujących – jako regulacje lokalne – cechy otoczenia, w którym funkcjonują, co powinno mieć istotne znaczenie w procesie tworzenia wzorców międzynarodowych;

4) wykazanie braku spójności rozwiązań stosowanych w sprawozdawczości przepływów pieniężnych oraz krytyczne podejście do sposobu interpretacji i implementacji wymagań Międzynarodowego Standardu Rachunkowości nr 7 na przykładzie praktyki polskiej.

Dążąc do realizacji podstawowego celu rozprawy, autorka podjęła próbę udowodnienia tezy głównej i tez szczegółowych. **Teza główna sprowadza się do następującego stwierdzenia: silnie zaznaczający się w dobie globalizacji trend udostępniania kompleksowej informacji finansowej, wynikający z rosnących i wielowymiarowych potrzeb informacyjnych użytkowników, rozpatrywany w kontekście ciągłej ewolucji sprawozdawczości finansowej, wymusza weryfikację podejścia do struktury i zasad prezentacji strumieni przepływów pieniężnych w podmiocie.**

Tezy szczegółowe zostały sformułowane następująco:

1) globalizacja oraz przemiany społeczno-ekonomiczne i polityczne spowodowały intensyfikację potrzeb harmonizacji i standaryzacji regulacji rachunkowości, zarówno w skali regionalnej, jak i międzynarodowej;

2) procesy globalizacji oraz harmonizacja i standaryzacja zasad rachunkowości, zorientowanych na wzrost wartości dla właścicieli, uwypukliły ogromne znaczenie i wciąż rosnące zapotrzebowanie na informację finansową o określonych cechach jakościowych;

3) ewolucja sprawozdawczości przepływów jednoznacznie wskazuje na wciąż rosnące znaczenie takich informacji; ewolucyjny charakter rozwoju sprawozdawczości przepływów przejawia się w przechodzeniu od podejścia fundusowego do podejścia kasowego, jako najpełniejszej formy odwzorowania strumieni przepływów pieniężnych w przedsiębiorstwie;

4) ewolucja zasad ujmowania i prezentacji informacji o strumieniach przepływów pieniężnych w przedsiębiorstwie następuje począwszy od znaczącego zróżnicowania aparatu pojęciowego, koncepcji i metodologii zastosowanych w sprawozdawczości finansowej do przedstawiania strumieni przepływów pieniężnych jako istotnego elementu nowoczesnego raportu biznesowego w dobie globalizacji;

5) ewolucja struktury informacyjnej raportu z przepływów pieniężnych odpowiadająca nowym wyzwaniom sprawozdawczym XXI wieku jest możliwa i konieczna.

Do udowodnienia sformułowanych powyżej tez zastosowano następujące metody badawcze:

1) rozległe studia literaturowe, którymi została objęta anglojęzyczna i polska literatura przedmiotu; jej wieloletnie studiowanie oraz praktyczne weryfikowanie różnych rozwiązań w zakresie sprawozdawczości przepływów pieniężnych pozwoliły autorce na wypracowanie własnych opinii i podejść, a także rozwiązań, które zaowocowały wieloma opracowaniami naukowymi i praktycznymi na

ten temat oraz opracowaniem Krajowego Standardu Rachunkowości nr 1 *Rachunek przepływów pieniężnych*;

2) analiza porównawcza rozwiązań ogólnych i szczegółowych w zakresie standaryzacji sprawozdawczości przepływów pieniężnych w wybranych krajach oraz w ujęciu międzynarodowym;

3) badania empiryczne w formie: analizy struktury strumieni przepływów pieniężnych w raportach polskich spółek publicznych w latach 1995–2001, badania ankietowego w latach 2003 i 2005 oraz analizy porównawczej, na podstawie raportów za rok 2005, zasad i stopnia implementacji Międzynarodowego Standardu Rachunkowości nr 7 w polskich spółkach publicznych.

Osiągnięciu potwierdzenia przyjętych w rozprawie tez została podporządkowana jej struktura. Praca obejmuje wstęp, pięć rozdziałów i zakończenie.

W rozdziale I przedmiotem rozważań jest informacja finansowa w kontekście procesów globalizacji. Z uwagi na ogromną liczbę publikacji na temat globalizacji, regionalizacji, harmonizacji i standaryzacji rachunkowości autorka podjęła próbę ukazania szerokiego tła procesów kształtujących zarówno zapotrzebowanie na informację finansową, jak i uwarunkowań jej prawidłowego tworzenia, które nie może następować w oderwaniu od przemian zachodzących w otoczeniu zewnętrznym i wewnątrz podmiotu. Autorka przedstawiła specyfikę zmian w podejściu do struktury i zakresu informacji finansowej w świetle postępujących procesów globalizacji, których istotnym atrybutem jest harmonizacja i standaryzacja rachunkowości, wskazując tym samym na potrzebę „biznesowego” raportowania dokonań przedsiębiorstwa. W rozdziale tym poruszono także zagadnienia (np. problematyka rachunkowości kreatywnej i agresywnej), których związek z celem rozprawy jest co prawda pośredni, jednak ich opisanie warunkuje możliwość rozważania sprawozdawczości przepływów pieniężnych we właściwym, szerokim kontekście ekonomiczno-społecznym.

W rozdziale II ukazano ewolucyjny charakter rozwoju koncepcji sprawozdawczości przepływów pieniężnych. Przedstawiono zarys ewolucji podstawowych podejść do raportowania przebiegu strumieni przepływów: podejście fundusze (*Funds Flow*) oraz kasowe (*Cash Flow*), uwzględniając w szczególności:

1) podstawy teorii dynamicznego bilansu, rozwijane przez C. Sganiniego, E. Schmalenbacha, E. Walba i E. Kosiola, które stworzyły fundament pod współczesne rozumienie zasad prezentacji informacji o przepływach pieniężnych;

2) rozwój i krytykę podejścia fundusze oraz propozycje zmian powstałe na fali tej krytyki;

3) ewolucję istoty podejścia kasowego w rachunku przepływów, akcentując przy tym wyniki badań empirycznych nad wykorzystaniem w procesach decyzyjnych relacji między elementami memoriałowymi i pieniężnymi, zawartymi w informacji sprawozdawczej;

4) krótką charakterystykę współczesnych mierników pomiaru dokonań opartych na przepływach pieniężnych.

Rozważania zawarte w rozdziale II przeprowadzono przede wszystkim na podstawie literatury anglo-amerykańskiej, ponieważ właśnie w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii koncepcje sprawozdawczości przepływów pieniężnych rozwijały się najbardziej dynamicznie, natrafiając na dogodne warunki technologiczne i gospodarcze.

W rozdziale III zamieszczono analizę porównawczą standardów regulujących sprawozdawczość przepływów pieniężnych w wybranych krajach oraz w ujęciu międzynarodowym. Przedmiotem rozważań w tym rozdziale są zwłaszcza zalecenia standardów odnośnie do: zagadnień koncepcyjno-metodologicznych, zasad ujmowania szczegółowych kategorii finansowych oraz informacji objaśniających do rachunku przepływów pieniężnych. Badanie porównawcze w tym zakresie uzupełniono syntetycznym opisem rozwiązań w zakresie sprawozdawczości przepływów pieniężnych w krajach nie objętych badaniem.

W rozdziale IV przedstawiono wyniki badań przeprowadzonych przez autorkę w latach 1995–2005. Dotyczyły one:

1) struktury strumieni przepływów pieniężnych netto w sprawozdaniu z przepływów pieniężnych spółek giełdowych w latach 1995–2001;

2) praktyki sporządzania rachunku przepływów pieniężnych (badania ankietowe przeprowadzone w latach 2003 i 2005);

3) zakresu, sposobu i stopnia implementacji Międzynarodowego Standardu Rachunkowości nr 7 w sprawozdaniach finansowych polskich spółek publicznych za rok 2005.

Wyniki badań umożliwiły autorce przeprowadzenie krytycznej oceny sprawozdawczości przepływów pieniężnych, co w sposób znaczący przyczyniło się do podjęcia próby budowy nowego modelu sprawozdawczego w tym zakresie.

Badania poprzedzono przedstawieniem zarysu ewolucji sprawozdawczości przepływów pieniężnych w Polsce. Charakterystykę rozwoju koncepcji i norm prezentacji informacji o przepływach pieniężnych poparto przeglądem polskiej literatury przedmiotu.

W rozdziale V przedstawiono teoretyczne ramy nowego modelu sprawozdawczego przepływów pieniężnych, jako odpowiedzi na wciąż rosnące zapotrzebowanie na szczegółową i wiarygodną informację finansową. Nowy wymiar prezentacji informacji o przepływach pieniężnych wymagał przekształcenia istniejącej struktury rachunku zysków i strat do postaci współmiernej pod względem struktury rodzajów działalności z rachunkiem przepływów pieniężnych. Następnie zbudowano model prezentacji przepływów pieniężnych podmiotu jako element raportu biznesowego, wydzielając w nim odrębne merytorycznie poziomy i moduły.

W zakończeniu pracy sformułowano główne wnioski uogólniające oraz przedstawiono w zarysie rekomendacje i perspektywy dalszego rozwoju sprawozdawczości przepływów pieniężnych.

W niniejszej rozprawie zostało podjętych wiele wątków, które świadomie ujęto w sposób syntetyczny (np. zagadnienia związane z procesami globalizacji czy harmonizacji rachunkowości) lub przedstawiono w postaci wybranych poglądów, opisywanych szeroko w literaturze przedmiotu (np. współczesne koncepcje pomiaru dokonań oparte na przepływach pieniężnych). Dalsze rozwijanie takich zagadnień nie miało znaczenia z punktu widzenia podstawowego celu rozprawy.

W pracy nie poruszono również wielu zagadnień niezwykle ważnych w nauce i praktyce rachunkowości, ale mniej lub wręcz nieistotnych z punktu widzenia celu niniejszej rozprawy, np.:

1) problematyki wyceny – ponieważ w przypadku ujmowania informacji o przepływach pieniężnych nie ma ona znaczenia. Rachunek przepływów pieniężnych jest sprawozdaniem wtórnym i przyjmuje, jako „odgórne” ustalenie, zastosowane w przedsiębiorstwie zasady wyceny bilansowej;

2) zasad sporządzania i prezentacji informacji o przepływach pieniężnych w odniesieniu do banków, zakładów ubezpieczeń oraz innych instytucji o charakterze finansowym, a także specyficznych zagadnień i rozwiązań dotyczących skonsolidowanego rachunku przepływów pieniężnych. Standardy sprawozdawczości przepływów pieniężnych są adresowane do wszystkich wymienionych podmiotów, a większość przeprowadzonych przez autorkę w praktyce badań dotyczyła sprawozdań jednostkowych podmiotów z wyłączeniem banków i zakładów ubezpieczeń. W wymienionych podmiotach, ze względu na specyfikę ich działalności, należałoby odrębnie określić szczegółowe zasady ujmowania i prezentacji informacji o strumieniach przepływów pieniężnych;

3) szczegółowych zasad technicznych sporządzania rachunku przepływów pieniężnych – które autorka opisywała w swoich publikacjach.

Reasumując, niniejsza rozprawa obejmuje wieloaspektowe przedstawienie problematyki ujmowania informacji o strumieniach przepływów pieniężnych w sprawozdaniu finansowym podmiotu gospodarczego oraz strukturę modelu sprawozdawczego przepływów pieniężnych, osadzonego w nurcie nowoczesnych trendów raportowania biznesowego sytuacji finansowej i dokonań oraz perspektyw rozwoju przedsiębiorstwa.

Powstanie niniejszego opracowania, a wcześniej wieloletnie badania i studia literaturowe były możliwe dzięki pracy autorki w Katedrze Rachunkowości Uniwersytetu Łódzkiego, kierowanej przez wiele lat przez prof. zw. dr hab. dr h.c. Alicję Jarugową, a obecnie przez prof. dr hab. Irenę Sobańską. W tym miejscu pragnę wyrazić ogromną wdzięczność i podziękowania prof. zw. dr hab. dr h.c. Alicji Jarugowej, pod której kierunkiem naukowym miałam możliwość

rozwijania moich zawodowych zainteresowań. Jej osobowość, wiedza i opieka naukowa, począwszy od okresu studiów, poprzez napisaną i obronioną pod Jej kierunkiem naukowym pracę magisterską i doktorską, a skończywszy na wielu latach wspólnej pracy, ukształtowały mnie jako dydaktyka, naukowca i praktyka.

Dziękuję również prof. dr hab. Irenie Sobańskiej, dzięki której miałam możliwość swobodnego rozwijania zainteresowań naukowych i prowadzenia badań. Serdeczne podziękowania składam również moim koleżankom i kolegom z Katedry Rachunkowości Uniwersytetu Łódzkiego, w których gronie mogłam zdobywać wiedzę i doświadczenia badawcze. Szczególne wyrazy wdzięczności chciałabym skierować do dr hab. Ewy Walińskiej, profesora Uniwersytetu Łódzkiego, za nieustającą gotowość do dyskusji nad problemami metodologicznymi i merytorycznymi oraz nieocenione wsparcie, którego udzieliła mi nie tylko jako naukowiec, ale także jako przyjaciel.

Jestem także ogromnie wdzięczna mojemu mężowi i dzieciom za cierpliwość, pomoc i wsparcie w trakcie pisania niniejszej rozprawy. Szczególne podziękowania pragnę złożyć na ręce dr hab. Anny Karmańskiej, profesora Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, za wnikliwe uwagi i cenne wskazówki, które znacząco wpłynęły na ostateczny kształt niniejszej rozprawy oraz za podjęcie trudu jej zrecenzowania.

Rozdział I

INFORMACJA FINANSOWA W DOBIE GLOBALIZACJI

1. Globalizacja – podstawowy czynnik warunkujący procesy harmonizacji rachunkowości

1.1. Istota i uwarunkowania procesów globalizacji we współczesnej gospodarce

Nieodłącznymi zjawiskami przełomu XX i XXI wieku są procesy globalizacji, integracji i regionalizacji. Znaczące zmiany w podejściu do ekonomii i finansów międzynarodowych spowodowały rozszerzenie zakresu działania wielu podmiotów gospodarczych. Wiąże się to ze swobodnym przepływem kapitałów, towarów i usług oraz zasobów ludzkich między różnymi krajami, w których funkcjonują silne kapitałowo przedsiębiorstwa, zwykle o dużym udziale w rynku, innowacyjne, nowoczesnie zarządzane. Dotyczy to zwłaszcza przedsiębiorstw amerykańskich, które chętnie inwestują swoje kapitały w nowe przedsięwzięcia w Europie i Azji.

Nie należy jednak zapominać, że swoją działalność globalizują również podmioty mniejsze, pochodzące z innych regionów świata. Istotne znaczenie mają tu realizowane przez poszczególne kraje założenia polityki gospodarczej, które stanowią zachętę lub barierę do otwierania nowych filii i do ogólnie pojętego inwestowania w skali międzynarodowej. Ściśle ze sobą powiązane rynki międzynarodowe współcześnie przypominają naczynia połączone, ponieważ reakcje jednych rynków wpływają bezpośrednio lub pośrednio na funkcjonowanie innych¹. Wynika to między innymi z łatwości i szybkości przepływu informacji².

¹ Nie chodzi tu jedynie o tak przejrzyste sytuacje, jak kryzys gospodarczy w Rosji w 1998 roku, bankructwo południowokoreańskich gigantów czy zamach terrorystyczny na Stany Zjednoczone we wrześniu 2001 roku. Indeksy światowych giełd reagują bowiem nie tylko na wskaźniki ekonomiczne i wszelkie zdarzenia mogące mieć wpływ na sytuację gospodarczą wielu krajów, ale również na mniej oczywiste, bardziej subiektywne zdarzenia. Odnosi się często wrażenie, że od tego, co mówią czołowi politycy ważniejsze jest ich zachowanie, mina czy ton wypowiedzi.

² W 1860 roku przesłanie dwóch słów przez Atlantyk kosztowało 40 dolarów; dziś za tę kwotę można przesłać całą zawartość Biblioteki Narodowej. Dysponowanie komputerem z dostępem

Niewiele jest w literaturze pojęć tak różnie definiowanych, jak „globalizacja”³. Według B. Liberskiej przyczyna takiego stanu rzeczy tkwi w wielowymiarowym i wielopoziomowym charakterze procesów globalizacji, które można rozważać w różnych aspektach i z różnych punktów widzenia⁴. Powiązania zachodzą nie tylko między państwami, ale także między gospodarkami i przedsiębiorstwami. Dotyczą różnych dziedzin życia, a wśród najczęściej rozważanych aspektów tego zjawiska zazwyczaj wymienia się konteksty: polityczny, społeczny oraz ekonomiczny. Niektórzy autorzy akcentują w definicji globalizacji aspekt ekonomiczny⁵, inni rozpatrują globalizację całościowo, ujmując i analizując także jej pozaekonomiczne aspekty.

Globalizacja to w szerokim ujęciu „zespół procesów prowadzących do intensyfikacji ekonomicznych, politycznych i kulturowych aktywności zachodzących poprzez granice”⁶. W. Szymański twierdzi, że globalizacja gospodarki jest procesem niszczenia państwowych barier granicznych dla rynku⁷, fragmentem umiędzynarodowienia działalności gospodarczej przy zaistnieniu określonych

do Internetu stwarza obecnie praktycznie nieograniczone możliwości dysponowania informacjami, a szybkość ich przesyłania sprzyja bieżącemu wykorzystaniu tych informacji, jako aktualnych, w procesach decyzyjnych.

³ Procesy globalizacji są tak wielowymiarowe i złożone, że wielu autorów nawet nie podejmuje próby sformułowania jej ogólnej definicji, omawiając lub odnosząc się wyłącznie do wybranych aspektów lub przejawów jej występowania. Zob. szerzej A. Zorska, *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, PWN, Warszawa 2000, s. 13–21.

⁴ Por. B. Liberska, *Współczesne procesy globalizacji gospodarki światowej*, [w:] B. Liberska (red.), *Globalizacja. Mechanizmy i wyzwania*, PWE, Warszawa 2002, s. 17–21.

⁵ J. Mittelman określa globalizację jako „przestrzenną reorganizację produkcji i penetracji przemysłów poprzez granice, powiązania rynków finansowych, dyfuzję technologii i upodabnianie się norm, standardów wytwarzania oraz stylów konsumpcji na całym świecie”. Zob. J. Mittelman, *Globalization: Critical Reflections*, Lynne Rienner, Boulder 1996, za: R. Stalmach, *Zarządzanie firmą w interesie akcjonariuszy*, Difin, Warszawa 2005, s. 17–18. R. Boyer i D. Drache w globalizacji upatrują kwintesencję procesów budowania zależności i wzajemnych relacji gospodarek krajowych, charakteryzujących się intensyfikacją swobodnego przepływu dóbr, usług, kapitału, ludzi i myśli technicznej ponad granicami geograficznymi i administracyjnymi, co powoduje powstawanie coraz większej liczby firm ponadnarodowych o coraz większym zasięgu. Zob. szerzej R. Boyer, D. Drache, *States Against Markets. The Limits of Globalization*, Routledge, London 1996, s. 62–64.

⁶ Przytoczona definicja P. Streetena jest chyba najszerszym ujęciem zjawiska globalizacji. R. Stalmach w swojej książce *Zarządzanie firmą w interesie akcjonariuszy*, oprócz wspomnianej, podaje również definicję A. Giddensa, nawiązującą do ożywienia kontaktów międzyludzkich poprzez kształtowanie zjawisk lokalnych przez wydarzenia mające miejsce wiele kilometrów dalej i *vice versa*, M. Ambrowa, postrzegającego globalizację jako proces, w wyniku którego narody świata łączą się w jedno społeczeństwo globalne, oraz definicję Komisji Europejskiej, zgodnie z którą globalizacja to proces, w którym rynki i produkcja w różnych krajach stają się coraz bardziej współzależne w związku z dynamiką wymiany towarów i usług, przepływem kapitału i technologii; za: R. Stalmach, *Zarządzanie firmą ...*, s. 18.

⁷ W. Szymański, *Globalizacja. Wyzwania i zagrożenia*, Difin, Warszawa 2002, s. 12.

czynników. Najczęściej wymienia się tu postęp naukowo-techniczny, międzynarodową konkurencję oraz politykę ekonomiczną państwa⁸.

Działalność międzynarodowa wiąże się ze swobodnym przepływem między krajami nie tylko towarów, ale również czynników produkcji. Przedsiębiorstwa działające ponad granicami mogą stworzyć taką ich kombinację, która pozwoli na osiągnięcie wyników niemożliwych do uzyskania w warunkach lokalnych.

Z drugiej strony globalizacja ogranicza suwerenność państwa oraz odrębność narodowej polityki gospodarczej i społecznej. Następuje uwolnienie rynku spod kontroli państwa, gdyż to korporacje międzynarodowe, jako główne podmioty globalizacji, kształtują relacje oraz aktywność gospodarczą uczestników rynku⁹.

Inaczej ujmuje istotę procesów globalizacji A. Bednarski. Pod tym pojęciem rozumie on „trendy i koncepcje w zarządzaniu przyszłością świata (strategicznym planowaniu) zmierzające do kreowania standardów produkcji oraz zachowań konsumentów na globalnych (światowych) rynkach”¹⁰. Aby osiągnąć takie rezultaty, należy likwidować bariery w wymianie międzynarodowej i tworzyć transnarodowe korporacje¹¹, które jako jedyne mogą wygrać w walce o konsumenta dzięki swojej przewadze technologicznej i cenowej. W przypadku kształtowania gustów klientów, we współczesnym świecie daje się zauważyć wzajemne upodobnianie się kulturowych wzorców i zachowań¹². Według A. Bednarskiego ten proces, zwany konwergencją kultur, powoduje, że oczekiwania klientów na świecie są bardzo podobne, co oznacza, że produkty również powinny być podobne, czasem wręcz identyczne. Prowadzi to w rezultacie do standaryzacji produkcji.

Jeszcze inną definicję globalizacji podaje A. Zorska, twierdząc, że stanowi ona „wyższy, bardziej zaawansowany i złożony etap procesu umiędzynarodowienia działalności gospodarczej”¹³.

⁸ Zob. szerzej: A. Zorska, *Globalizacja i regionalizacja a ekspansja KMN na świecie i w Polsce*, [w:] A. Zorska (red.), *Korporacje międzynarodowe w Polsce. Wyzwania w dobie globalizacji i regionalizacji*, Difin, Warszawa 2002, s. 22.

⁹ Termin „korporacja międzynarodowa” oznacza przedsiębiorstwo prowadzące działalność w kilku krajach. Od zakończenia drugiej wojny światowej intensywny rozwój tej formy międzynarodowej działalności przedsiębiorstw stopniowo zacieśniał światowe współzależności polityczne i gospodarcze.

¹⁰ A. Bednarski, *Pułapy i pułapki globalizacji*, TNOiK, Toruń 1998, s. 124.

¹¹ Patrząc na globalizację przez pryzmat aspektów ekonomicznych nie można zapominać, że na przestrzeni ostatnich lat przybrały na sile procesy konsolidacji spółek, a zwłaszcza fuzje. Konsolidacja dotyczy nie tylko przedsiębiorstw działających w obrębie jednego kraju; obecnie powszechnie łączą się podmioty z różnych krajów, tworząc międzynarodowe korporacje.

¹² Należy tu wspomnieć o tzw. kalifornizacji. To, co sprzedaje się w Kalifornii, ma się sprzedawać również na całym świecie. Jako przykład można podać Coca-Colę, którą z powodzeniem handluje się na każdym kontynencie.

¹³ A. Zorska, *Ku globalizacji?*, s. 14.

Wśród wielu różnych cech globalizacji za najważniejsze zwykle uważa się: szeroki geograficzny zakres i różnorodne formy międzynarodowej działalności, zintegrowany charakter realizowanych działań i powiązań (w przedsiębiorstwach, przemysłach i gospodarkach) oraz współzależność relacji z innymi zagranicznymi podmiotami, przemysłami i gospodarkami¹⁴.

Globalizacja całej gospodarki światowej oznacza sytuację, w której wszystkie podmioty działają na podstawie tych samych (lub podobnych) reguł, zasad, koncepcji i procedur oraz nie występują bariery w porozumiewaniu się jednostek dokonujących transakcji, a pochodzących z różnych krajów.

Tak jak w przypadku definicji, różne są również opinie odnośnie do genezy procesów globalizacyjnych. Globalizacja nie jest zjawiskiem powstałym w ostatnich kilkudziesięciu latach, ale wynikiem długotrwałej współpracy gospodarczej między krajami¹⁵. Już w XIX wieku, podczas intensywnego rozwoju kapitalizmu, przepływ kapitału nie natrafiał w praktyce na znaczące bariery. Proces ten został jednak zahamowany wskutek „wielkiego kryzysu” z lat 30. XX wieku. Ogromne straty, które przyniosła II wojna światowa, skłoniły rządy do ingerencji w gospodarkę i do sterowania nią. Jednocześnie zmniejszała się rola handlu zagranicznego. Było to spowodowane nałożeniem przez rządy wysokich ceł, chroniących rynek wewnętrzny przed zagraniczną konkurencją.

Panuje powszechny pogląd, że prawdziwy początek globalnych rynków w sensie swobodnego przepływu towarów i usług miał miejsce w latach 70. XX wieku¹⁶ wraz z przyjęciem Układu Ogólnego w Sprawie Ceł i Handlu (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT), a dodatkowy impuls do globalizacji stworzył upadek, również w latach 70. ubiegłego wieku, systemu walutowego z Bretton Woods, opierającego się na stałych kursach wymiany walut.

Zdaniem J.K. Solarza o globalizacji mówi się już w odniesieniu do gospodarki światowej w latach 1870–1914 w ramach systemu waluty opartej na złocie¹⁷. Jednak pierwsze organizacje międzynarodowe powstały po II wojnie świa-

¹⁴ *Ibidem*, s. 15–18. Por. także np. T.L. Friedman, *Lexus i drzewo oliwne: zrozumieć globalizację*, Rebis, Poznań 2001, s. 9–12.

¹⁵ Według A. Zorskiej proces ten na większą skalę został zapoczątkowany w XIV wieku przez kompanie handlowe rozwijające działalność zamorską.

¹⁶ Niektórzy uważają, że proces globalizacji rozpoczął się od wielkich odkryć geograficznych, którym towarzyszyła rewolucja w komunikacji społecznej (głównie dzięki odkryciu czcionki, a następnie prasy drukarskiej), dzięki czemu dyfuzja kulturowa, a co za tym idzie, społeczna i gospodarcza, mogła ulec znaczącemu skróceniu. Zob. T.L. Friedman, *Lexus i drzewo oliwne...*, s. 10.

¹⁷ J.K. Solarz zaproponował podział historii gospodarki rynkowej na trzy fazy: 1) kapitalizm przedsiębiorczy w latach 1770–1875; 2) kapitalizm hierarchiczny w latach 1875–1980; 3) kapitalizm aliansów lub elastyczny od roku 1980. W obecnym stadium regulatorem rynku są, obok państw i ich agend nadzoru prewencyjnego, duże grupy kapitałowe oraz grupy zorganizowanych interesów, nie tworzące tradycyjnych partii politycznych. Rynki z narodowych i międzynarodowych rozrosły się do globalnych, są bardziej dynamiczne i konkurencyjne. Por. J.K. Solarz,

towej, a o świecie, jako jednym globalnym rynku, zaczęto mówić dopiero po okresie „zimnej wojny”. Wtedy też pojawiły się pierwsze ruchy globalistyczne, które na dobre rozwinęły się w latach 90. XX wieku i otworzyły niemal wszystkie rynki zarówno na produkty, kapitały i inwestycje, jak i na technologie, informacje oraz idee.

Od drugiej połowy lat 90. XX wieku rozpoczął się intensywny rozwój międzynarodowej integracji gospodarczej, a procesy globalizacji zwiększyły racjonalność wyborów w alokacji czynników produkcji w skali gospodarki światowej. Istotny wpływ na rozwój procesów globalizacyjnych miało z pewnością powstanie organizacji międzynarodowych, takich jak: Bank Światowy (World Bank), Międzynarodowy Fundusz Walutowy (International Monetary Fund – IMF), Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD), Światowa Organizacja Handlu (World Trade Organization – WTO). Instytucje te, koordynując politykę ekonomiczną w skali globalnej, przekroczyły granice narodowe dla dobra ogólnoswiatowego rozwoju.

Otoczenie gospodarcze, w którym funkcjonują współczesne przedsiębiorstwa, pozostaje pod silnym wpływem ewolucji systemu finansowego i jej poszczególnych faz wyodrębnianych ze względu na rodzaj związków między przedsiębiorstwami i krajami¹⁸. W sferze finansów i ekonomii z globalizacją związana jest przede wszystkim swoboda przemieszczania się kapitału. Inwestorzy lokują swój kapitał tam, gdzie znajdują najkorzystniejsze warunki biznesowe, np. niskie podatki czy wysoko wykwalifikowaną siłę roboczą. Sukces na globalnym rynku osiągają przedsiębiorstwa innowacyjne w krajach nie przeszkadzających inwestorom¹⁹. Warto także zwrócić uwagę na istotne różnice w strukturach kapitału amerykańskich korporacji w stosunku do ich niemieckich i japońskich odpowiedników²⁰.

Uwarunkowania współczesnej bankowości, [w:] L. Oręziak, B. Pietrzak (red.), *Bankowość na świecie i w Polsce. Stan obecny i tendencje rozwojowe*, Olympus, Warszawa 2000, s. 20.

¹⁸ Zob. szerzej np. J. Zaręba, *Globalizacja rynków finansowych*, „Zeszyty Finansowe” 1997, nr 3, s. 3–5.

¹⁹ Najlepiej pokazuje to przykład Stanów Zjednoczonych i Irlandii. W Stanach Zjednoczonych liberalna gospodarka i brak ingerencji państwa przyniosły długookresowy wzrost gospodarczy przy niskiej inflacji oraz ekspansję gospodarczą na inne kontynenty. Z kolei Irlandia, która jeszcze kilkanaście lat temu była biednym krajem rolniczym, przez ten czas przeszła całkowitą metamorfozę. Zdecydowała się ona za zgodą wszystkich sił politycznych i związków zawodowych na obniżenie podatków i stworzenie zachęt dla inwestorów. W ciągu kilkunastu lat napłynęły wielomiliardowe inwestycje zagraniczne, głównie z sektorów *high-tech*, które przyniosły olbrzymi skok cywilizacyjny. Obecnie Irlandczycy są wykształconym i bogatym społeczeństwem, w którym Produkt Krajowy Brutto na jednego mieszkańca jest większy niż w Wielkiej Brytanii.

²⁰ G.G. Mueller, H. Gernon, G.K. Meek, *Accounting. An International Perspective*, Irwin, Chicago 1997, s. 264. Oczywiście należy pamiętać, że kraje te stosowały odmienne zasady rachunkowości w odniesieniu do między innymi wyceny aktywów według ich kosztów historycz-

W latach 60. i 70. ubiegłego wieku głównymi podmiotami na rynkach międzynarodowych były ponadnarodowe korporacje amerykańskie. Obecnie Stany Zjednoczone nie dominują już w gospodarce światowej w takim stopniu, a innowacje, nowe technologie i kapitał płyną z różnych kierunków. Ponadnarodowe spółki, zamiast nabywać zasoby od zagranicznych koncernów, inwestują teraz w całkowicie zintegrowane przedsięwzięcia, co prowadzi do powstawania jednostek o światowym zasięgu, kontrolujących wszystkie fazy procesu produkcyjnego – od wydobycia surowców, przez proces wytwarzania, aż do ogólnoświatowej dystrybucji detalicznej²¹. Niewątpliwie wzrost znaczenia i wielkości korporacji międzynarodowych jest bezpośrednim skutkiem globalizacji, gdyż zaostrzająca się konkurencja wymusza obniżanie kosztów nawet w tych spółkach, których pozycja rynkowa była dotychczas bardzo silna.

U podstaw tworzenia globalnych przedsiębiorstw leży jeden z elementów kształtujących przebieg i charakter procesów globalizacji – międzynarodowa integracja gospodarcza. Jest to, inaczej mówiąc, współpraca ekonomiczna między podmiotami zlokalizowanymi w różnych państwach. Może ona przebiegać na różnych płaszczyznach, a co za tym idzie, przyjmować różnorodne formy²². Prowadząc działalność produkcyjną, handlową i usługową na rynkach międzynarodowych, podmioty gospodarcze dążą do takiej alokacji czynników produkcji w skali globalnej, aby uzyskać maksymalną nadwyżkę ekonomiczną, przy uwzględnieniu wymagań lokalnych. Na świecie działają tysiące korporacji międzynarodowych, posiadających w sumie kilkaset tysięcy zagranicznych filii; generują one łącznie około ¼ Światowego Produktu Brutto, a zyski największych korporacji przewyższają Produkt Krajowy Brutto Polski czy innych średniej wielkości krajów świata. Rozwój korporacji międzynarodowych stał się miarą postępu globalizacji.

Integracja gospodarcza jest zatem nieodłącznie związanym z globalizacją warunkiem koniecznym i jednocześnie naturalnym, kolejnym etapem jej rozwoju. Z pojęciem międzynarodowej integracji gospodarczej ściśle wiąże się regio-

nach albo kosztów odtworzenia, ujęcia aktywów w leasingu, finansowania systemów emerytalnych pracowników, czy też sposobu ujmowania kosztów badań i rozwoju. Powyższe różnice znacznie utrudniają porównania. Jednak po skorygowaniu danych o różnice spowodowane odmiennymi rozwiązaniami księgowymi nadal można twierdzić, że firmy japońskie i niemieckie korzystają z dzwigni finansowej w dużo większym stopniu niż spółki amerykańskie.

²¹ E.F. Brigham, J.F. Houston, *Podstawy zarządzania finansami*, PWE, Warszawa 2005, t. I, s. 41–56.

²² Najczęściej wyróżnia się następujące formy współpracy (integracji) gospodarczej: 1) strefę wolnego handlu; 2) unię celną; 3) wspólny rynek; 4) unię ekonomiczną i walutową oraz 5) pełną unię ekonomiczno-polityczną, która stanowi najbardziej zaawansowaną formę integracji (na przykład Unia Europejska). Procesy integracyjne zostały podjęte również w innych regionach świata, między innymi w krajach Ameryki Północnej (North American Free Trade Agreement – NAFTA) czy Dalekiego Wschodu (Association of South East Asian Nations – ASEAN). Zob. szerzej A. Bednarski, *Pułapy i pułapki...*, s. 125.